

TVORBA PROFILU KNIHOVNÍHO FONDU VE STÁTNI TECHNICKÉ KNIHOVNĚ

Jindra Andrašová, Státní technická knihovna v Praze

STK a její fond

Státní technická knihovna je v současné době přímo řízenou organizací ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR, do budoucna se však uvažuje o její transformaci na ústřední knihovnu vysokých škol technických. Toto poslání má kodifikováno ve statutu od r.1991, zároveň však poskytuje knihovnické a informační služby také pro vědu, výzkum i odborné veřejnosti. Pro tento účel vytváří fond domácí a zahraniční literatury z oblasti techniky a aplikovaných přírodních věd, případně i věd společenských s technikou souvisejících.

Ve vztahu ke knihovnám vysokých škol má STK doposud autonomní postavení a tedy ani spolupráce probíhající v oblasti tvorby fondu není právně definována. Základní fond je budován jako fond národní technické knihovny s přihlédnutím k povinnostem ústřední technické knihovny resortu MŠMT. Současná spolupráce s vysokoškolskými knihovnami, zejména s ČVUT a VŠCHT spočívá především v konzultacích k aktualizaci profilu knihovního fondu a v rámcové koordinaci, která občas přechází v koordinaci doplňování vybraných titulů.

Tematický profil je rámcově určen statutem knihovny a budoucí transformace STK bude mít tudíž za následek patrně těsnější vazby s vysokoškolskými knihovnami a v souvislosti s tím i novou úpravu profilu, která bude více vycházet ze studijních plánů jednotlivých fakult.

Profil knihovního fondu

Profil knihovního fondu je obecně definován jako soubor kritérií pro výběr literatury do fondu. Tato kritéria jsou navzájem provázána a případně se podmiňují. Čím více kritérií je v profilu použito, tím přesnější je vymezení akviziční politiky knihovny. Profil knihovního fondu vychází ze statutu a postavení knihovny, tj. z úkolů uložených zřizovatelem a z vazeb na informační okolí.

Profil knihovního fondu slouží jako:

- pracovní pomůcka pro akviziční pracovníky při získávání literatury nákupem dary nebo výměnou nebo i při rozhodování o náhradách za ztráty

- pracovní pomůcka při vyřazování neprofilové nebo zastaralé literatury
- informativní materiál pro zřizovatele knihovny, který knihovnu financuje, pro uživatele knihovny a další odbornou veřejnost
- podklad pro referenční služby a pro koordinaci činnosti knihovny se spolupracujícími organizacemi.

Profil knihovního fondu může být zpracován v různé formě, obvykle ve formě přehledných tabulek, ale může být i popisem nebo seznamem uspořádaným podle sledovaných oborů i dalších hledisek. **Základem profilu je obvykle tematika shromažďované literatury** uspořádaná podle oborů a jejich priorit. V závislosti na oborech se pak uvádí

- druhy získávaných informačních pramenů a nosičů
- úplnost a rozsah jejich doplňování v závislosti na prioritách
- jazykové a geografické oblasti, z nichž se informační prameny shromažďují
- instituce a vydavatelé, od nichž se přednostně informační prameny získávají
- časové hledisko zastarávání jednotlivých oborů (pro účely doplňování starší literatury a pro vyřazování).

Profil je zpracováván obvykle jako maximalistický plán, ačkoli jeho realizace je pak závislá na nabídce trhu a možnostech poptávky, tj. zejména rozpočtu knihovny. Omezení těchto faktorů má za následek omezení úplnosti a případně rozsahu doplňování.

Jednotlivá kritéria se v průběhu doby mění, ať již v důsledku měnící se funkce knihovny nebo vývoje ve sledovaných vědních oborech, nových druhů informačních materiálů a nosičů nebo změn uživatelských potřeb. Proto je nutné profil knihovního fondu v určitých intervalech korigovat a aktualizovat.

Vývoj STK a doplňování jejího knihovního fondu

V roce 1998 slaví STK 280 let od svého založení. Fond knihovny prošel tedy dlouhým vývojem, avšak vždy byl tematicky zaměřen na odbornou technickou literaturu. Historická část fondu do roku 1913 tvoří speciální sbírku, která je samostatně zpracovávána a uchovávána. V knihovně existují i další specializované fondy, např. firemní literatury a po převzetí agendy dizertačních prací od Národní knihovny bude vytvářen fond dizertačních a habilitačních prací, a to bez ohledu na profil knihovny.

Základní knihovní fond, pro nějž je profil zpracováván, je vytvářen z knih, seriálů, časopisů a českých norem ČSN z oblasti techniky a aplikovaných přírodních věd od r. 1913. Organizační změny, jimiž knihovna v průběhu let procházela, se projeví v přednostním doplňování některých tematických oblastí nebo druhů literatury. V současné době je do základního fondu doplňována literatura i z dalších oborů s technikou souvisejících a výběrově

i literatura společenskovední, zejména ekonomická a do příruček jazykovědná. Informační prameny jsou získávány v širokém spektru současně dostupných nosičů informací, přičemž v poslední době z netištěných verzí převažují disky 3,5 a CD-ROMy. Při doplňování základního knihovního fondu využívá STK všech dostupných akvizičních metod, zejména nákupu, mezinárodní výměny publikací, darů a členství v národních a mezinárodních organizacích.

Do r. 1991 se doplňování základního knihovního fondu řídilo Plánem doplňování zpracovávaným na pětiletá období, který obsahoval výběr tematik, hodnocení jejich důležitosti a z toho vyplývající úplnost výběru literatury, případně i množství exemplářů. Po zpracování nové koncepce fondu STK byla vypracována v r. 1992 první verze profilu, která byla aktualizována v r.1996. Další aktualizace se předpokládá v rámci transformace knihovny na ústřední knihovnu vysokých škol technických.

Kritéria profilu knihovního fondu STK

Základem profilu knihovního fondu STK je tematika shromažďované literatury. Profil je zpracován ve formě tabulek uspořádaných podle oborů – jejich slovního vyjádření i třídníků MDT. V závislosti na oborech a jejich prioritních směrech se pak uvádí:

- druhy získávaných informačních pramenů
- úplnost a rozsah jejich doplňování
- geografické (jazykové) oblasti
- časové hledisko zastarávání jednotlivých oborů (pro účely doplňování starší literatury a vyřazování)

Tematické vymezení

Obecně je tematické vymezení dáno statutem jako oblast techniky a aplikovaných přírodních věd. Při stanovení oborů, které jsou do profilu zařazeny a jejich prioritních směrů je nutné vycházet z vývoje vědy, techniky národního hopodářství a společnosti jako celku. Ve výčtu technických oborů je zahrnuta i řada styčných nebo průřezových oblastí, např. techniky s biologickými vědami, se společenskými vědami (ekonomika výroby, management), s uměním (průmyslový design, architektura, fotografie). Pro tyto styčné obory, v nichž STK sleduje literaturu o technické stránce oboru existují v Praze větší specializované knihovny, s nimiž se STK snaží svůj profil doplňování koordinovat tak, aby nedocházelo ke zbytečným duplicitám.Některé knihovny, např. Národní lékařská knihovna nebo Ústřední potravinářská knihovna, nesledují technické oblasti svých oborů téměř vůbec a proto je podchycení tematických oblastí jako je lékařská přístrojová technika nebo potravinářské stroje a zařízení v profilu STK důležité, i když nepatří mezi prioritní.

Ze společenských věd je nejdůležitější ekonomika, která je s dalšími ekonomickými knihovnami koordinována tak, že STK shromažďuje literaturu

v užším výběru, zaměřuje se spíše na podnikovou ekonomiku a finanční řízení podniku, hospodářsko-právní předpisy a ekonomiku životního prostředí. Ostatní oblasti ekonomiky jako finance, obchod a hospodářská politika patří do okrajových oborů a doplňují se pouze příručková díla. Pro ekonomiku, která je jako tematická oblast pro doplňování fondu Státní technické knihovny poněkud sporná, byl vypracován dílčí podrobnější výčet jejích jednotlivých oborů.

Z aplikovaných přírodních věd knihovna získává literaturu z matematiky, fyziky a chemie, a to díla spíše obecného charakteru a příručková. Užší oborovou specializaci knihovna doplňuje v koordinaci s příslušnými vysokoškolskými knihovnami.

Druhy informačních pramenů

Druhová struktura informačních pramenů získávaných pro STK je členěna takto:

- knihy
 - díla vědecká, odborná a populárně naučná
 - příručková díla – slovníky výkladové a jazykové, encyklopedie, adresáře, sazebníky, katalogy ap.
 - učebnice vysokoškolské, skripta, příp. učebnice středoškolské z technických oborů a přírodních věd
 - výzkumné zprávy, disertace, zprávy z konferencí
- časopisy – primární
 - referátové
- normy – ČSN

Všechny uvedené druhy informačních pramenů získává knihovna na libovolných nosičích, tištěné verze jsou však zatím v převaze. Zatímco mikromédia se téměř již přestávají vyskytovat, nastává éra elektronických dokumentů – disket, CD-ROMů a plných textů na Internetu. Získávání elektronických dokumentů, zejména časopisů, vyžaduje poněkud jinou strategii zejména s ohledem na naproto rozdílné a rozporuplné podmínky poskytované při nákupu jednotlivými světovými vydavateli. Koncepte získávání a využívání dokumentů na elektronických nosičích a vyhledávání a zpřístupňování informačních zdrojů z Internetu se v STK zpracovává.

Úplnost a rozsah doplňování

Úplnost a rozsah doplňování se úzce váže na priority v jednotlivých oborech tematického vymezení profilu. Pro potřeby STK byla stanovena orientační 4 bodová stupnice hloubky doplňování:

1. **prioritní doplňování** – reprezentativní výběr literatury z oboru včetně časopisů a referátových periodik, větší počty exemplářů

2. **preferenční doplňování** – studijní publikace a učebnice i ve větším počtu výtisků, náročnější publikace, novinky z oboru, publikace o přesahujících tématech
3. **běžné doplňování** – základní vědecká díla i ve světových jazycích, základní časopisy
4. **okrajové doplňování** – pouze všeobecné příručky nebo úvody do problematiky, a to buď jen v češtině nebo základních světových jazycích.

Jazykové a geografické hledisko

Tato hlediska vymezují jazykové a geografické oblasti, z nichž se přednostně informační prameny doplňují do fondu. Účelem jazykového hlediska je pokud možno snížit na minimum jazykovou bariéru při zprostředkování informací a proto se při doplňování cizojazyčné literatury dává přednost světovým jazykům, o nichž se předpokládá, že je ovládá co nejvíce uživatelů – pro STK je to především angličtina, pak němčina, francouzština a ruština. Doplňování informačních pramenů v dalších evropských jazycích se předpokládá ve velmi omezeném rozsahu a v mimoevropských jazycích se nedoplňují vůbec.

Zatímco jazykové hledisko stanoví prioritu jazyků bez ohledu na oblast, z níž informační zdroj pochází, geografické hledisko souvisí více s tematikou, neboť dává přednost těm geografickým oblastem, v nichž jsou příslušné obory nejvíce rozvinuty a dá se tedy předpokládat, že informační pramen bude obsahovat nejaktuálnější informace. Z tohoto hlediska přicházejí v úvahu pro doplňování fondu STK zejména technicky a hospodářsky vyspělé státy západní Evropy a Ameriky, východní a jihovýchodní Asie, pokud jsou prameny v angličtině, významné jsou však i další státy střední a východní Evropy.

Pokud se týká České republiky, měla by STK získávat tuzemskou produkci profilové vědecké a technické literatury pokud možno v úplnosti a zároveň ve větším počtu exemplářů v závislosti na tematice.

Časové hledisko

Poslední časové hledisko je v profilu STK velmi důležité, protože označuje časovou hranici zastarávání informací v informačních pramenech jednotlivých oborů. Jelikož v technických oborech je na rozdíl od společenských věd tato hranice velmi krátká a pohybuje se od 5 do 25 let v závislosti na dynamice rozvoje příslušného oboru, doplňují se pokud možno knižní tituly vyšlé v posledních několika měsících, nejvýše půl roku. Nejrychleji se vyvíjí elektronika a všechny oblasti výpočetní techniky i chemie, jejíž poznatky zase tak rychle nezastarávají, relativně nejpomaleji se vyvíjí stavebnictví. Proto profil u jednotlivých oborů uvádí dva časové údaje:

- nejzazší časovou hranici, která je ještě únosná pro doplňování starší literatury, případně pro náhrady za ztráty

- nejbližší časovou hranici pro vyřazování zastaralé literatury.

Další hlediska při doplňování fondu

Kromě hledisek uvedených v profilu knihovního fondu je třeba při rozhodování o doplňování fondu brát v úvahu i další hlediska, např. kontinuitu fondu, nesplněné požadavky uživatelů a nebo malou četnost výpůjček. Tato hlediska pomáhají upravovat tematický profil do větších podrobností a přizpůsobovat jej aktuálním potřebám uživatelů.